

Maurits Berger'in "2004: De toekomst van islam in Nederland" Adlı Eserinin Değerlendirmesi

Review of "2004: De toekomst van islam in Nederland" by Maurits Berger

Maurits Berger, 2004: *De toekomst van islam in Nederland [2004: Hollanda'da İslam'ın Geleceği]*, Amsterdam: Uitgeverij Pluim, 2023, 112 s. ISBN: 9789493304857

Murat Kayalık¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Murat Kayalık (Arş. Gör.),
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Ankara, Türkiye
E-posta: murat_kayalik@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2117-3114

Başvuru/Submitted: 16.04.2024
Kabul/Accepted: 30.08.2024

Atıf/Citation: Kayalık, Murat. Review of "2004: De toekomst van islam in Nederland" by Maurits Berger. [Review of "2004: De toekomst van islam in Nederland" by Maurits Berger]. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 14/2, (Eylül 2024): 581-588.
<https://doi.org/10.26650/iuitd.2024.1469081>

Anahtar Kelimeler: İslam Araştırmaları, Bölge Çalışmaları, Hollanda, İslam Algıları, İslam'ın Geleceği

Keywords: Islamic Studies, Area Studies, Netherlands, Perceptions of Islam, The Future of Islam

Avrupa ülkelerinde "İslam'ın Avrupa'daki yeri" tartışmaları, akademide olduğu kadar siyaset ve medya platformlarında da hız kesmeden devam etmektedir. Bu durum Hollanda için de geçerlidir. Hollanda'da İslam, Hristiyanlıktan sonra en büyük ikinci din olmasına rağmen, Hollandalı Müslümanlar bir milyonu aşkın nispeten küçük bir azınlıktır ve nüfusun sadece %5-7'sini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Hollandalı Müslümanlar sistematik olarak çifte standart ve ayrımcılığa en çok maruz kalan kesimlerin başında gelmektedir. Hollanda'da kadınlar sırf kadın oldukları için, farklı etnik kökenden insanlar ise sırf kökenleri yüzünden ayrımcılığa ve ırkçılığa maruz kaldığı gibi Müslümanlar da aynı veya benzer sorunlara maruz kalmaktadır. Ancak Müslümanların durumu görüldüğünden daha karmaşıktır.

2004: *De toekomst van islam in Nederland* adlı kitabın öncelikle yazarı hakkında bilgi vermemiz okuyucular açısından faydalı olabilir. İslam ve Batı konusunda en yetkin akademisyenlerden biri olan Hollandalı Profesör Maurits Berger (d. 1964) araştırmacı yazar, hukuk ve Arap dili ve edebiyatı uzmanı, eski avukat (Amsterdam) ve gazetecidir (Kahire ve Şam). Utrecht Üniversitesinde hukuk ve Arapça okudu ve İslam hukuku ve siyasal İslam konularında uzmanlaştı. Doktorasını 2004 yılında Amsterdam Üniversitesinde, Mısır'da kamu düzeni ve İslam aile hukuku konulu araştırmasıyla kazandı. 2008 yılından bu yana Leiden Üniversitesinde Umman Sultanı Şarkiyat Çalışmaları Kürsüsü başkanlığını yürütmektedir. Aynı zamanda kuruluşundan itibaren NISIS'in (Netherlands Interuniversity School for Islamic Studies) kıdemli üyelerindedir.¹ Berger'in araştırmaları daha ziyade İslam, Avrupa ve Orta Doğu, İslam'da modern akımlar ve düşünürler, Batı'da şeriat konularıyla ilgilidir.

Berger esere, daha önce böyle bir çalışma yapılmadığı için, Hollanda'da İslam'ın tarihini anlatmak niyetiyle başlamıştır. Ancak yazar araştırması sırasında Hollanda'da İslam ile ilgili hikâyenin dinin kendisinden ziyade din hakkındaki tartışmalarla ilgili olduğunu fark etmiştir. Bu kitap, aslında İslam etrafında yapılan tartışmaları ele almakta ve son yarım asırda Hollanda'da Müslümanlara ve İslam'a nasıl yaklaşıldığına dair bir fikir vermektedir. Berger'in dikkatini çeken önemli bir nokta ise Hollanda'nın İslam adında bir tür Frankenştayn (canavar) algısı meydana getirdiği ve yıllardır bu politikayı sürdürdüğüdür. O bu çalışmayı, aslında Hollanda'da kimsenin memnun olmadığı ve Hollanda toplumunun saplanıp kaldığı mevcut durumu açıklamak ve bundan nasıl çıkılabileceğini göstermek amacıyla kaleme almıştır. Eser popüler bilim çalışması kategorisine girmektedir. Berger'in, Felemenkçe (Hollandaca) yazdığı bu eserle genel olarak Hollanda toplumunun çeşitli kesimlerine ulaşmayı hedeflediği anlaşılmaktadır. Kitap, Hollanda'da İslam ve Müslümanların yakın tarihini anlatan on kısa bölümden oluşmaktadır.

De turbulente geschiedenis van de islam in Nederland [Hollanda'da İslam'ın Çalkantılı Tarihi] olarak adlandırılan ilk bölümde yazar Hollanda'nın İslam deneyimini genel hatlarıyla ikiye ayırmaktadır: Uzak İslam (Endonezya) ve yakın İslam (1960'tan günümüze Hollanda).

1 NISIS hakkında daha fazla bilgi için bk. Murat Kayalık, "Hollanda ve Çağdaş İslam Araştırmaları: NISIS (Hollanda Üniversitelerarası İslam Araştırmaları Okulu)", *ATEBE* 8 (Aralık 2022), 308-315.

Yazar, bu bölümde 1980’li yıllardan itibaren Hollandalı Müslümanların ana akım medyada sürekli bir ilgi odağı olduğunu ve davranışları ve değerleri nedeniyle hesaba çekildiklerini belirtmektedir. Ayrıca, Hollanda hükümetlerinin seksenli yıllardan itibaren Müslümanların Hollanda toplumuna entegrasyon eksikliğinden, 2001’den itibaren radikalleşmeden ve son yıllarda İslami kurumlardaki mali yolsuzluklardan endişe duyduğuna dikkat çekmektedir. Özellikle ABD’deki 11 Eylül 2001 hadisesinin² Hollanda’daki Müslümanlara karşı takınılan tutumda daha fazla gerginlik yarattığını, ancak bu olumsuz yaklaşımın çok daha önceden başladığını düşünmektedir. Eserde 11 Eylül olayına sıkça değinen Berger, bu olayın Hollanda’daki Müslümanların durumunu olumsuz etkileyen en önemli haricî etkenlerden biri olduğuna işaret etmektedir. Bu tarihî olay, Hollanda toplumunda yüzlerce tartışma, çalışma grubu ve politika programıyla birlikte Müslümanlara yönelik büyük bir olumsuz duygu ve öfke birikmesine ve zamanla kökleşecek yargılara yol açmıştır. Yazar, gayrimüslim Hollandalıların son yirmi yılda, Müslümanlar ve İslam’a karşı tutumlarında kayda değer hiçbir ilerleme olmadığını; “O hâlde ne yapmalıyız?” sorusuna ortak yanıtlarının genellikle bir tartışma ortamı, eylem planı veya komite oluşturmak olduğunu belirtir. Berger’e göre bunlar asla çözüm değildir, çünkü sebepler yerine semptomlara odaklanılmaktadır. Buna karşılık Hollandalı Müslümanların hem kendileri hem de İslam’a dair fikir ve bakış açılarında büyük gelişmeler yaşadıklarına bizzat şahit olduğunu belirtmektedir (ss. 7-12).

İkinci bölüm *De Marokkaan en de kat van tante Da* [Faslı ve Da (adlı) Teyze’nin Kedisi], Berger’in bir Hollandaca edebiyat eseriyle kendi hayatındaki gerçekleri harmanladığı kurgusal insanlar içeren bir hikâyedir. Söz konusu eser, iş bulmak için yasa dışı olarak Hollanda’ya gelen ve altın kalpli tipik bir Amsterdam kadını olan Da Teyze tarafından mahallesindeki çocuklarla birlikte sevgiyle kabul edilen Faslı bir genç olan misafir işçi Ali hakkındadır. Bu ödüllü eser, Hollanda toplumunda var olan iyilik yapma, azınlıklara yardım etme ve hatta başkalarını kurtarma isteğine hitap ediyordu. Berger, bunun Hollandalıların genetik kodlarına işlemiş bir şey olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak, daha sonra bu cömertliğin acı bir yönünü keşfederek bunu biraz da kendileri için yaptıklarını, bir miktar minnet gösterilmesini beklediklerini itiraf etmektedir. Berger bu bölümde önemli bir not düşmüştür: “(...) 2004 yılında Hollanda, artık herkesin (hem gayrimüslim hem de Müslüman Hollandalıların) İslam tartışmasından yorulup bıktığı noktaya geldi.” (s. 22).

Üçüncü bölüm *Het jaar 2004* [2004 Yılı] konusuna ayrılmıştır. Bu yıl, Hollanda’da İslam algısının şekillendiği ve o zamandan beri neredeyse hiç değişmediği bir dönüm noktası olarak belirlenmiştir. Bu bölümde, Hollanda’nın yakın tarihindeki İslam ve Müslümanlarla ilgili olaylar sıralanmış ve ardından 2004 yılı olaylarına odaklanılmıştır. Araştırmacı öncelikle şu olayların altını çizmektedir: (i) 1842’den itibaren Endonezyalı öğrencilerin, Hollanda sömürgesi olan Endonezya’da memur olabilmeleri için düzenli olarak Leiden ve Delft’e gelip eğitim görmeleri

2 Berger bu konuyla ilgili müstakil bir eser yazmıştır. bk. *Kruistocht en Jihad: De aanslagen in Amerika en de dreiging van de islam* (2001).

ve daha sonra ülkelerine dönmeleri, (ii) 1951 yılında Hollanda'da ilk caminin Endonezyalı Müslümanlar tarafından inşa edilmesi -ki Bu Müslümanlar, Endonezya bağımsızlık savaşında Hollanda saflarında savaşan ve bağımsızlıktan sonra Hollanda'ya göç eden veya etmek zorunda kalan kişilerdi-, (iii) 1955 yılında Ahmediyye tarikatı tarafından Den Haag'ta Hollanda'nın en eski ikinci camisi olan ibadethanenin açılması. Bu üç tarihi kırılma noktasının akabinde yazar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hollanda'nın yeniden inşası için önce İspanya'dan, 1964'ten itibaren ise başta Türkiye ve 1969'dan itibaren Fas olmak üzere Avrupa dışından büyük çapta işçi istihdam edildiğini belirtmektedir. 1970'lerin sonlarında bu "misafir" işçilerin giderek daha fazlası ailelerini Hollanda'ya getirdi. Berger'e göre, kendini öyle veya böyle Müslüman kimliğiyle tanıtan insanların hikâyesi doksanlı yıllardan önce başlarken, "İslam tartışması" gerçek anlamda doksanlarda başlamıştır. Bu tarihten itibaren her yıl siyasetçiler, medya mensupları veya hükümet yetkilileri tarafından İslam veya Müslümanlara dair en az bir tartışma gündeme getirilmektedir. 2004 yılı, Hollandalı yönetmen Theo van Gogh'ın öldürüldüğü; entegrasyon, temel haklar ve değerler, Hollanda'daki Müslümanlar ve Müslümanların radikalleşmesi konulu dört raporun yayınlandığı; sonraki yıllara damgasını vuracak üç kurumun kurulduğu;³ yine entegrasyon, dinî değerlere hakaret ve imam eğitimi ile alakalı üç kanun teklifinin sunulduğu; davalar ve parlamento tartışmalarının gerçekleştiği; çeşitli televizyon haberleri, konusu İslam ve Müslümanlar olan kitaplar, filmler ve rap şarkılarının yayınlandığı bir yıl olacaktır. Yazara göre, İslam ve Müslümanlarla ilgili tüm konuların büyük bir hızla ve peş peşe tartışılması ve Hollanda toplumunda İslam ve Müslümanların devamlı gündemde olması 2004 yılını istisnai kılmaktadır (ss. 23-33).

Sonraki bölümlerde, 2004 yılındaki olayların Hollanda toplumunu nasıl etkilediği konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. *De tredmolen en de golf* [Değirmen ve Dalga] adlı dördüncü bölümde Berger, olayların 2004 yılında birikip gerçekleşmesinde bir kasıt görmemekte ve bunu bir tesadüf olarak nitelendirmektedir. Ona göre, bu gelişmelerin çoğu aslında ayrı ayrı olarak çok önceden başlamış ve tesadüfen ilgili yıla denk gelmiştir. Dikkat çeken nokta, Hollanda toplumunun bunu böyle algılamaması; yani tüm bu olayları birbirleriyle ilintili olarak görmesidir. Bu durum 2004'ü Hollanda toplumu açısından bir tür zihinsel dönüm noktası hâline getirmektedir. Batı'da 11 Eylül'ün etkisi ne ise Hollanda'da 2004 yılındaki olayların etkisi odur. Bu yıl, Hollanda'nın İslamlaşmasının şekillendiği ve donuklaştığı yıl olacaktır. Başka bir deyişle, İslam'a ve Müslümanlara nasıl bakılacağı ve yaklaşılacağı belirlendiği yıl 2004'tür. Berger özellikle iki hususun altını çizmektedir: (i) 2004 yılından bu yana İslam ve Müslümanlarla ilgili, ister gerçek ister hayali sorunlar olsun, sunulan tüm teşhisler, yanıtlar ve çözümler değişmeden birebir aynı kalmıştır. (ii) Aynı durum İslam ve Müslümanlar hakkında

3 (i) *De Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid* (NCTV), Hollanda'da güvenlik ve terörle mücadele eden sorumlu bir kurumdur. (ii) *De Partij voor de Vrijheid* (PVV), Geert Wilders tarafından kurulan ve Hollanda'da milliyetçi ve büyük ölçüde sağcı popülist bir siyasi partidir. (iii) *Het Contactorgaan Moslims en Overheid* (CMO), 2004'ten bu yana hükümetin resmî muhatabıdır. Hollanda hükümeti ve siyasetinde Müslümanların çıkarlarını temsil eden ve 380'den fazla cami ve 10 kuruluşu bir araya getiren bir ortaklıktır.

oluşan terminoloji, kullanılan dil ve mevcut olan (ön) yargı ve algılar için de geçerlidir (s. 38).

Beşinci bölüm *Trauma* [Travma] olarak adlandırılmıştır. Araştırmacı, tarihçilerin bu tür tarihsel dönemleri tanımlamak için “(toplumu) dönüştürücü olaylar” ve “(toplumsal) kriz” gibi terimleri kullandığını söylüyor. Ancak bu terimlerin burada uygun düşmediğini belirtiyor. Berger 2004 yılı olaylarının derin bir etkisi olduğunu kabul ediyor ancak büyük “dönüşümlere” yol açmadığını, tam tersine, İslam ve Müslümanlarla ilişkilerde bir tür felce yol açtığını iddia ediyor. “Kriz” denilebilmesi için ise her şeyi altüst eden, hükümetin hızlı ve kararlı bir şekilde müdahale etmesini gerektiren bir olayın gerçekleşmesi gerektiğini belirtiyor ve böyle bir müdahalenin söz konusu olmadığını iddia ediyor. Yazar bu bölümde son derece önemli bir tespitte bulunmaktadır. Diğer tüm ulusal travmaların kabul edilip hatırlanmasına rağmen, 2004 yılı için durumun böyle olmadığına dikkat çekmekte; Hollanda’da o dönemde meydana gelen olayların neredeyse hiçbir toplumsal hatırası olmadığını belirtmektedir. 2004 olayları, Hollanda toplumunun kimliğini kalıcı olarak değiştirmiş ve bilinçaltına güçlü bir şekilde yerleşmiş olmasına rağmen, hafızasında ve geçmişinde sadece boş bir sayfa olarak kalmıştır. Berger, 2004 yılına kadar kötümserlerin daha ziyade terör ve kültürel kimliğin kaybına karşı mücadeleye odaklandığını; iyimserlerin ise çok kültürlü bir kimlik ve çeşitlilik içeren bir toplum inşa etmek için gayret sarf ettiklerini belirtmektedir. Ancak 2004’ten sonra Hollanda toplumunun enerjisini kaybettiğini ve bir tür İslam tartışması yorgunluğunun başladığını belirtmektedir. Yazar, bunun tek istisnasının yeni nesil Müslümanlar olduğunu özellikle vurgulamakta; onların entegrasyon, eğitim, İslam deneyimi ve Hollanda toplumundaki konumlarını düşünme, araştırma ve bulma konularında büyük mesafeler katettiklerini dile getirmektedir (s. 45).

De spelers [Oyuncular] adlı altıncı bölümde, 2004 yılında Hollanda’da yaşanan olaylara doğrudan maruz kalan Hollandalı gayrimüslimler ve Müslümanların tavır ve tutumları etraflıca tartışılmaktadır. Bu yıl, Hollanda’da tamamen farklı iki İslam deneyimi yaşanmaktaydı. Gayrimüslimler, kendi aralarında yoğun bir İslam tartışması yürütüyorlardı. Müslümanlar için ise İslam kişisel hayatlarında giderek daha önemli hâle geliyor ve aynı zamanda kendileri ve İslam hakkındaki algının ağırlıklı olarak olumsuz olduğu bir toplumda yaşıyorlardı. 2004 olaylarının önemli bir özelliği bunların tüm Hollanda toplumu tarafından yaşanmış olması, toplumun her kesimine ulaşması ve bu yıldaki gelişmelerin çoğunlukla gayrimüslimler tarafından belirlenmiş ve yönlendirilmiş olmasıdır. Onların deneyimleri ve (ön) yargıları, medya, politika ve genel olarak toplumdaki tartışmaları şekillendirmiştir. Berger, bu süreçte kendisine gazeteciler, siyasetçiler, hâkim ve avukatlar, polis, öğretmen ve belediye başkanlarından İslam hakkında ders vermesi yönünde sürekli talepler geldiğini; doktorlar ve bankacılardan bile İslam’la ilgili sorular ulaştığını paylaşmaktadır. Yazar, İslam ve Müslümanlarla ilgili birçok olayın, ikisi hariç olmak üzere (Hirsi Ali adlı kadın politikacıya karşı yapılan rap şarkısı ve erkek yönetmen Theo van Gogh’ın öldürülmesi), hiçbirine doğrudan Müslümanların neden olmadığını altını çizdikten sonra, bütün bu tartışmaların bizzat konusu olan Müslümanların bu tartışmalara katılmamasının dikkat çekici olduğunu söylemektedir. Yazara göre, Hollandalı Müslümanlar o

yıllarda büyük ölçüde pasif kalmış, sürekli gündemde olmalarına rağmen gündemi belirlemede zorlanmışlardır. Berger bunu iki sebebe bağlamaktadır: Hollandalı Müslümanların büyük bir kısmının bu konuda konuşmak istememesi ve nadiren konuşanların ise kamuoyu oluşturmaması. Yazar, bu çalkantılı süreçte kayda değer bir iz bırakanlar arasında sadece Belçika vatandaşı Dyab Abou Jahjah ve İsviçre vatandaşı Tariq Ramadan'ın isimlerini zikretmektedir (s. 52).

De islamisering van Nederland [Hollanda'nın İslamlaşması] konulu yedinci bölüm, üç alt başlık altında ele alınmaktadır: Toplumsal İslamlaşma, siyasal İslamlaşma ve idari İslamlaşma. Hollanda'da 20. yüzyılda yaygınlaşan bir yaklaşım, Müslümanların İslam'ın takipçileri olduğu ve bu nedenle Müslümanların yaptıklarını anlamak için sadece İslam'ı incelemek gerektiği düşüncesidir. Bu araştırma her zaman metin merkezli yapılmış ve böylece tek gerçek Müslümanlar değil, Müslümanların inandıkları ve takip ettikleri metinler kabul edilmiştir. Aslında bu, Hollandalı bilim adamlarının Müslümanlarla birlikte yaşamadığı ve "uzak İslam'ı" incelediği döneme kadar uzanan bir yaklaşımdır. Sonuç itibariyle yazara göre Hollanda, İslam'a aşırı takıntısı nedeniyle kendi kendini İslamlaştırmıştır (ss. 55-68).

Sekizinci bölümde, *Veiligheidsdenken* [Güvenlik Düşüncesi] ele alınmaktadır. 1970-80'li yılların baskın siyasi değerlerinden olan küresel insan haklarının etkisiyle, Hollanda 1983 yılından itibaren "kalıcı çok kültürlü bir karakter kazanmak" için çaba göstermiştir. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ve NATO Genel Sekreteri'nin komünizm tehlikesinin yerini "İslami fundamentalizm" in alacağı konusunda NATO ülkelerini uyarmasıyla birlikte İslam ve Müslümanlar, güvenlik sorununun tam merkezine yerleşmiş oldu. 11 Eylül 2001'den sonra ise Hollanda'da güvenlik politikası baskın gelmiş ve muazzam miktarda para ve insan gücü gerektiren, radikalleşmeye karşı alınması gereken kârlı bir önlemler pazarı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Hollanda hükümeti halka güvence vermek yerine gücünü göstermeye karar verdi. Böylece toplumsal korku, dışardan gelecek saldırılardan ziyade Avrupa'nın kendi Müslüman sakinlerinin saldırılarına evrilecekti. Avrupa ülkelerinin kurumları kendilerini daha önce haricî tehlikeden korumak üzere yapılmışken, artık dâhilî tehlikeye odaklanacaktı. Yeni milenyumun başlangıcının temel özelliği, Hollanda halkının tüm kesimlerinde oluşan güvensizlik duygusu olacaktı (ss. 69-81).

Dokuzuncu bölüm *Het gemeenschappelijk geheugen* [Toplumsal Hafıza], Hollanda'nın İslam ile ilgili toplumsal hafızası ve temelleri hakkındadır. Berger, bu kolektif hafızanın yalnızca Hollanda'ya ait olmadığını, Avrupa düzeyinde de paylaşıldığını ve çok eskilere uzanan algılar içerdiğini savunmaktadır. Bunca asırdan sonra günümüz tartışmalarında hâlâ bir rol oynayan dört kökleşmiş algı etraflıca tartışılmaktadır. Bunlar Muhammed'in sahte bir peygamber olduğu, Müslümanların her vaizi körü körüne takip eden saf ve pasif insanlar olduğu, Müslüman kadınların baskı gören ve ezilen varlıklar olduğu ve İslam'ın saldırgan bir din olduğudur. Yazara göre bu ön yargılar yüzyıllardır Avrupa ve Hollanda'nın bilinçaltında ısrarla varlığını sürdürmekte ve sezgisel bir referans çerçevesi oluşturmaktadır. Yazar bunun 2004 olaylarının ele alınma şekli üzerinde açık bir etkisi olduğu kanaatinde (ss. 82-91).

Hoe nu verder? [Şimdi Nasıl İlerlenmeli?] isimli onuncu bölümde, bir zamanlar sadece göçmen işçilerin dinî olgusu olarak Hollanda'ya giren İslam'ın, daha sonra Hollanda'yı pençesine alan ve yüzlerce insanın ekmeğe kapısına dönüşen bir tür canavara dönüştüğü ifade edilmektedir. “Mevcut durumu nasıl normalleştirebiliriz?” sorusu üzerine kafa yoran yazar şu tespitte bulunmaktadır: “Hollanda'nın İslamlaşmasını iki mekanizmanın ayakta tuttuğuna inanıyorum: İslam'a saplantı ve güvenlik düşüncesi. Bu nedenle çabalamamız gereken şey, (algısal olarak) İslam'ı asli hüviyetine döndürmek ve güvenlik-merkezli düşünmeyi ortadan kaldırmaktır.” (s. 92). Yani ilki daha ziyade psikolojik bir değişime ve güçlü bir bilincin oluşturulmasına; ikincisi ise yeni bir idari yapılanmaya işaret etmektedir. Berger ilk mekanizmayı İslam'ı normal boyutlara ve Hollandalı Müslümanları dinî hayatına döndürmek olarak izah etmektedir. O bu düşünce sürecinde en azından üç noktanın tartışılması gerektiği kanaatinde: Gayrimüslim ile Müslümanlar arasındaki sürtüşmenin kaynağının İslam'dan ziyade dindarlık olduğunun farkına varılması, inananlara veya farklı inananlara ne kadar garip görünse de bir inananın, inancının prensiplerine göre yaşamak için ne kadar özgür olduğu sorusuna cevap bulunması ve eşit muamele prensibinin benimsenmesidir. İkinci mekanizmaya gelince, güvenlik düşüncesinde Müslümanlara ve İslam'a aşırı odaklanmanın büyük ölçüde azaltılması kastedilmektedir. Berger bu hususta iki tespit yapmaktadır. Birincisi: NCTV ve AIVD gibi emniyet servislerinin raporlarında Müslüman toplulukların yaşanan gelişmelere ayak uyduramadığı görülmektedir. İkincisi: Müslümanların davranışlarını diğer dinî toplulukların üyelerinden bu kadar farklı kılan şeyin ne olduğuna dair netlik olmadığı gözlemlenmektedir (ss. 99-100).

Müslüman gençler ve imamlarla yakın temas hâlinde olan ve Hollanda'nın iç ve dış politikasına yön veren profesyonellere, politikacılara, diplomatlara, ordu ve polis mensuplarına, gazetecilere ve öğretmenlere çeşitli tavsiye ve kurslar sağlayan Berger, Hollanda toplumunun vicdanına ulaşma çabasıyla dikkat çekmektedir: “Eğer Hollanda gerçek anlamda demokratik bir anayasal devletse ve devleti zayıflatan faaliyetlere karşı savunulması gerekiyorsa, o zaman bu kriterler tüm Hollanda vatandaşları için geçerli olmalıdır.” (s. 102). Kitapta Hollanda toplumunun içinde bulunduğu sıkışmışlık durumu ve bunun nedenleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Hollanda hükümetinin Müslümanlara yönelik politikasının 2004 yılından beri neredeyse hiç değişmediği gösterilmiştir. Yazara göre, Hollandalı Müslümanların, Hollanda vatandaşı olmalarına rağmen, yıllar önce ülkeye gelen göçmenler gibi muamele görmeye devam etmeleri doğal olarak artan bir hayal kırıklığına neden olmaktadır. Bu durum sadece Hollandalı Müslümanlar için son derece rahatsız edici ve haksızlık değil, aynı zamanda Hollanda'nın geleceği için de endişe vericidir.

Kitap boyunca herhangi bir resim kullanılmaması, dipnotlara başvurulmayıp gerekli bilginin sonnot şeklinde verilmesi ve eserin yaklaşık 100 sayfayla sınırlı tutulması kitabı rahat okunur kılmıştır. Anlaşılır üslubu ve dili Hollanda'nın genel okuyucu kitlesine uygundur. Bu yönüyle yazarın, mesajını hedef kitleye başarıyla ulaştırdığı kanaatindeyiz. Zaman zaman öz eleştirel bulunan araştırmacı, kendi toplumuna karşı gayet eleştirel ama insaflı bir şekilde yaklaşmaktadır. Bu açıdan, 2004 yılı olayları konusunu ele aldığı üçüncü bölüm ve Hollanda'nın İslamlaşması

olarak adlandırdığı yedinci bölümü ustaca kaleme aldığı görülmektedir. Özellikle bu iki bölümün Türkiye'deki İslam araştırmalarına farklı bir perspektif kazandıracak kanaatindeyiz. Ayrıca bu çalışmanın Hollanda'da bir ilk olması onun önemini daha da artırmaktadır. Kitap genel manada İslam araştırmalarına, özellikle de Batı'da İslam ve Müslüman algısına başarılı bir şekilde ışık tutmaktadır.

Kaynakça/References

- Berger, Maurits. 2004. *De toekomst van islam in Nederland*. Amsterdam-Antwerpen: Uitgeverij Pluim-De Groene Amsterdammer, 2023.
- Kayalık, Murat. "Hollanda ve Çağdaş İslam Araştırmaları: NISIS (Hollanda Üniversitelerarası İslam Araştırmaları Okulu)". *ATEBE* 8 (Aralık 2022), 299-318. <https://doi.org/10.51575/atebe.1169254>
- NISIS, Netherlands Interuniversity School for Islamic Studies. "NISIS senior members [NISIS Kıdemli Üyeleri]". Erişim 31 Mart 2024. <https://nisis.sites.uu.nl/nisis-senior-members/>
- UL, Leiden University. "Maurits Berger". Erişim 31 Mart 2024. <https://www.universiteitleiden.nl/en/staffmembers/maurits-berger#tab-1>